

др Олга Цвејић-Јанчић
доцент Правног факултета у Новом Саду

ПРАВНИ АСПЕКТИ ЕКСТРАКОРПОРАЛНЕ ФЕРТИЛИЗАЦИЈЕ

Устав СФРЈ и устави социјалистичких република и аутономних покрајина из 1974. године прокламују једно ново начело породичног права — начело слободног родитељства које се назива још и начело слободног планирања породице. Правну садржину овог уставног начела најпотпуније је разрадио проф др Милош Стеванов,⁽¹⁾ по коме ово право обухвата неколико овлашћења: право на слободу љубави, право на контрацепцију (укључујући и право на стерилизацију), право на зачеће, право на прекид трудноће и право на рађање детета.

Право на зачеће детета, које је релевантно за тему о којој говоримо, садржи право на зачеће природним путем, право на зачеће вештачким путем, право на лечење стерилитета и право на пресађивање гонада у циљу омогућавања рађања деце.

Зачеће вештачким путем (артифицијелна инсеменација) је према томе, један од начина остваривања уставног права на планирање породице, путем кога се проширују могућности заснивања родитељског односа у случајевима када је то отежано или онемогућено природним путем.

Познато је неколико врста артифицијелне инсеменције:

а) семеном мужа мајке, тзв. хомологна артифицијелна инсеменација (чл. 33. Закона о здравственим мерама за остваривање права на слободно одлучивање о рађању деце СР Словеније и чл. 30. истоименог Закона СР Хрватске)⁽²⁾.

б) семеном другог мушкарца, тзв. хетерологна инсеменација (чл. 33 словеначког и чл. 30. хрватског Закона о здравственим мерама...).

Теоријски и практично могућа је и мешовита инсеменација семеном мужа даваоца или семеном више давалаца.

У последње време све је актуелнија и тзв. екстракорпорална фертилизација тј. вештачко зачеће детета *in vitro*, где до оплодње, тј. спајања мушких и женских семених ћелија долази ван тела мајке, у вештачки створеним условима у епрувети, након чега се ембрион преноси у тело мајке.

(1) Милош Стеванов, *Право на слободно родитељство*, „Зборник радова Правног факултета у Новом Саду“, бр. 11/1977.

(2) Ови закони су објављени у следећим службеним листовима: „Урадни лист СР Словеније“, бр. 11/1977 и „Народне новине СР Хрватске“, бр. 18/1978.

Међутим, без обзира на врсту и начин вештачког зачећа, оно се увек може остварити само уз стручну медицинску помоћ, при чему сам поступак зачећа и последице које из њега произлазе могу бити разматрани са разних становишта. Покушаћемо да укажемо на неке правне аспекте артифицијелне инсеменације, полазећи од тога да и екстракорпоралну оплодњу сматрамо посебном врстом вештачке оплодње, тј. вештачком оплодњом у ширем смислу.

А) Размотримо пре свега кривичноправни аспект, који би дошао до изражаја у случају евентуалних злоупотреба, нестручног поступања при вршењу вештачког зачећа у ужем и ширем смислу, непажње и сл.

Б) Грађанскоправни аспект, који се односи на накнаду проузроковане штете.

В) Породичноправни аспект, који се односи на питање заснивања родитељског односа, тј. на утврђивање и оспоравање материнства и оцинства детета рођеног на један од ових начина.

А. Код разматрања кривичноправних последица вештачког зачећа укључујући и екстракорпоралну фертилизацију, треба поћи од општег правила кривичног права *Nullum crimen nulla poena sine lege*, које је изражено у чл. Кривичног закона СФРЈ.(3)

„Никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које, пре него што је учињено, није законом било одређено као кривично дело и за које није била законом прописана казна.“

Кривичним законом СФРЈ, као ни кривичним законима социјалистичких република и покрајина није предвиђено ниједно посебно кривично дело којим би се санкционисао неки од могућих видова злоупотребе, грешака,(4) нестручног вршења вештачког зачећа или зачећа *in vitro*, сем кривичног дела одавања професионалне тајне, о чему ћемо доцније рећи нешто више.

Неке казнене одредбе су ипак предвиђене већ поменутиим Законом о здравственим мерама за остваривања права на слободно одлучивање о рађању деце СР Словеније и СР Хрватске (у осталим републикама и покрајинама такви закони нису донети), који регулишу питање артифицијелне инсеменације у ужем смислу (хомологне и хетерогене) док је питање вантелесног зачећа, као нов вид вештачког зачећа у нас, потпуно правно нерегулисан.

Међутим, ако пођемо од тога да и екстракорпорална фертилизација (зачеће *in vitro*) може бити извршена семеном жене и мужа, затим семеном жене и другог мушкарца — даваоца, или мешовитом спермом(5) онда можемо рећи да је у погледу извесних правних дејстава ирелевантно којим је поступком дошло до вештачке оплодње, тј. да ли у телу мајке или ван њеног тела. У погледу извесних правних дејстава је наглашено због тога што су могућности злоупотребе и генетских

(3) „Службени лист СФРЈ“, бр. 44 од 8. октобра 1976. године, који је ступио на снагу 1. јула 1977. године, и примењује се јединствено за целу земљу.

(4) Злоупотребе су могуће на пример, путем вештачке оплодње без знања и сагласности мајке, њеног мужа итд.

(5) Битна разлика у односу на артифицијелну инсеменацију постоји у медицинској техници зачећа — док се код артифицијелне инсеменације у ужем смислу семе уноси у тело жене где долази до зачећа, код артифицијелне инсеменације у ширем смислу тј. код зачећа *in vitro* јајашце жене се микрохируршким захватом вади из тела жене а затим у епрувети спаја са мушким семеним ћелијама, па уколико дође до оплодње и стварања ембрија, он се новим микрохируршким захватом трансферира у тело жене, где даље расте и развија се.

манипулација веће код зачећа *in vitro*, па би и кривичноправна регулатива тог вида зачећа морала бити богатија.

На пример, може се експериментисати са „узгајањем“ плода у епрувети све до „рођења“ детета(6) тј. све док плод не буде способан да настави живот у природним условима, ван епрувете, чиме би се биолошка компонента репродуктивне функције битно трансформирала и раздвојила од сексуалне, са тренутно неслагљивим последицама, затим се могу вршити експерименти са уништавањем (рентгенским зрацима или на други начин) одређених гена носилаца непожељних особина у циљу фаворизовања гена носилаца жељених особина и на тај начин стварати људи програмирани за одређене циљеве, као и други видови генетских манипулација.

Посебан проблем је могућност трговине разним облицима биолошке репродукције, која може постати уносан посао и добити нови, савременији облик трговине белим робљем.

Због тога би кривично право требало врло прецизно да предвиди и санкционише потенцијалне нежељене ефекте ових нових научних достигнућа, како се друга страна медаље прогреса не би претворила у чинилац изопачења и уништења човечанства. Наше законодавство, па и кривично, веома касни, тако да су за сада предвиђене само неке радње као елементи прекршаја, а не кривичног дела.

Према Закону о здравственим мерама за остваривање права на слободно одлучивање о рађању деце Словеније, следеће радње би биле сматране прекршајем, и као такве кажњиве;

1) ако је вештачки оплођена жена која није пунолетна, здрава, способна за расуђивање или која се не налази у старосном добу које је погодна за рађање (чл. 42 и 34. ст. 1. поменутог Закона);

2) уколико давалац семена није душевно и телесно здрав (чл. 42. и чл. 34. ст. 2);

У свим овим случајевима предвиђена је новчана казна за здравствену организацију (од 10.000 до 20.000 динара), за одговорно лице (од 1.000 до 2.000 дин.) као и за лекара који учини овај прекршај од 5.000 до 10.000 дин.)(7)

4) Казна је, даље, предвиђена и за здравствену организацију и одговорно лице уколико не пријаве сваки случај вештачке оплодње органу који води здравствену статистику (чл. 5. и чл. 43. ст. 1 и 2. Закона).

Члан 36. овог Закона прописује да радници здравствене организације који врше вештачку оплодњу морају чувати као професионалну тајну следеће податке:

- а) податке из којих се може видети ко је давалац семена,
- б) затим, која је жена била оплођена на овакав начин,
- в) подаци о супругу жене.

Одавање професионалне тајне представља кривично дело из чл. 72. Кривичног закона Словеније, које се гони по приватној тужби и за које је предвиђена казна затвора до једне године.

(6) Видети чланак Марка Младеновића који је објављен у НИН-у од 1. јануара 1984. године, страна 22—23, под називом „Породица без оца“, као и књиге Олдоса Хакслија „Нови врли свет“ и Девида Рорвика „На своју славу и прилику“.

(7) Чл. 42. став 1. и 2. и члан 44.

Сматрамо да би и за екстракорпоралну оплодњу требало применити по аналогији исте одредбе у погледу елемената који чине прекршај односно кривично дело одавања професионалне тајне, јер у контексту ових одредби, медицинска техника оплодње није пресудна, пошто све околности предвиђене за артифицијелну инсеминацију у ужем смислу морају бити гарантоване и у случају да се ради о екстракорпоралној фертилизацији.

У СР Хрватској је ово питање знатно уже регулисано. Према Закону о здравственим мерама... прекршај чини:

1) здравствена организација удруженог рада која изврши, између осталог, и вештачку оплодњу, а да за то није била овлашћена од стране републичког органа управе надлежног за послове здравства (чл. 42. ст. 1. тач. 1. и чл. 31). Предвиђена је новчана казна (од 2.000 до 10.000 дин.).

2) За исти прекршај новчаном казном од (500 до 3.000 дин.) казниће се и здравствени радник који врши вештачку оплодњу а да за то није био овлашћен (чл. 41. ст. 2).

3) Најзад, прекршај чини и здравствена организација која не осигура тајност података:

— о даваоцу семена

— о вештачки оплођеној жени

— о њеном мужу (чл. 42. ст. 1. тачка 3. и чл. 32. пом. Закона).

Предвиђена је иста новчана казна као под 1.

Одавање ових тајних података представља и посебно кривично дело предвиђено чл. 56. Кривичног закона Хрватске, чији учинилац може бити здравствени радник или друго лице које неовлашћено открије тајну коју је сазнало у вршењу свог позива.

Интересантно је да непријављивање извршене вештачке оплодње по овом Закону не представља прекршај, као што је то случај са непријављивањем извршене стерилизације или прекида трудноће.

Шта ће бити у случају да је вештачки оплођена малолетна или оболела жена, или жена у добу неподобном за рабање, затим ако је семе узето од оболелог мушкарца или блиског сродника, остало је нерегулисано и у Хрватској и у осталим републикама и покрајинама.

Сви републички и покрајински Кривични закони предвиђају посебно кривично дело неовлашћеног одавања професионалне тајне,⁽⁸⁾ а који ће се подаци *in concreto* сматрати професионалном тајном треба да одреде други закони који одређују одређене друштвене односе. За сада, видели смо, једино Закон о здравственим мерама за остваривање права на слободно одлучивање о рабању деце Словеније (чл. 36) и истоимени закон Хрватске (чл. 32) изричито прописују шта се сматра професионалном тајном у поступку артифицијелне инсеминације у ужем смислу, што би у погледу тајности података аналогно важило и за зачеће *in vitro*. Питање је међутим, да ли би одавање података везаних за зачеће вештачким путем могло повлачити кривичну одговорност и у оним републикама и покрајинама у којима ни једна норма

(8) Чл. 59. Кривичног закона Босне и Херцеговине, члан 61. Кривичног закона Македоније, члан 72. Кривичног закона Словеније, члан 73. Кривичног закона Србије, члан 56. Кривичног закона Хрватске, члан 62. Кривичног закона Црне Горе, члан 45. Кривичног закона Војводине и члан 50. Кривичног закона Косова.

не предвиђа (сем можда кодекса лекарске етике да подаци који се односе на артифицијелну инсеменацију представљају професионалну тајну, с обзиром на правило *pullum crimen sine lege*.

Б) У погледу грађанскоправних последица, тј. одговорности за штету која би настала услед артифицијелне инсеменације у ужем и ширем смислу, накнада штете би могла уследити само по општим правилима Закона о облигационим односима (скраћено ЗОО). Закон о облигационим односима⁽⁹⁾ разликује обичну штету, која се састоји у умањењу имовине неког лица, затим измаклу корист, која се састоји у спречавању повећања нечије имовине, и нематеријалну штету, која се састоји у наношењу другоме физичког или психичког бола или страха (чл. 155 ЗОО).

Накнада штете се може остварити само ако се утврди постојање следећих претпоставки:

- 1) да је наступила штета (и њен износ)
- 2) да постоји штетна радња
- 3) да постоји узрочна веза између штетне радње и настале штете
- 4) да постоји кривица на страни извршиоца штетне радње.

Кривица постоји када је штетник проузроковао штету намерно или непажњом (чл. 158 ЗОО).

Према члану 154. ст. 1. ЗОО кривица се претпоставља, што значи да се тужени може ослободити одговорности за штету само ако докаже да је штета настала без његове кривице. Терет доказивања, дакле, пада на лице тужено за накнаду.

Ово су општа правила по којима је свако лице које својом кривицом проузрокује штету другоме дужно и да је накнади. Једино Закон о здравственим мерама... Словеније предвиђа искључење могућности остваривања одштетног захтева у случају да дете зачето вештачким осемењавањем нема жељених или очекиваних особина, што би аналогно важило и за дете зачето *in vitro* (чл. 38. Закона).

Закони осталих република и покрајина не садрже такве, нити пак сличне одредбе, иако би ово требало да буде опште правило за целу земљу.

В) Најзад, поставља се и питање породичноправних дејстава вештачке оплодне у ужем и ширем смислу, тј. питање утврђивања и оспоравања материнства и очинства. И овде вреди констатација да породичноправне норме не садрже ниједну одредбу којом би било посебно регулисано питање екстракорпоралне оплодне, тако да би и на плану материнства и очинства морали аналогно применити одредбе које се односе на артифицијелну инсеменацију у ужем смислу.

У погледу утврђивања материнства детета важи правило усвојено још у римском праву: *Mater saemper certa est* — мајка је увек позната, то је жена која је носила и родила дете. Пошто је чињеница ношења и рађања детета углавном доста уочљива, породична законодавства наших република и покрајина, сем Македоније, изричито не прописују начин утврђивања материнства. Закон о односима родитеља и деце СР Македоније⁽¹⁰⁾ у чл. 6. ипак прецизира да се материнство заснива

⁽⁹⁾ „Службени лист СФРЈ“, број 29/78 од 26. маја 1978. године.

⁽¹⁰⁾ „Службени весник на СР Македонија“, број 5/1973.

рабањем детета. Полазећи од тог правила, правно је без значаја како је дошло до зачећа детета, природним путем, артифицијелном хомогеном или хетерогеном инсеминацијом или екстракорпоралним зачећем. Мајка детета је жена која га је родила и дете са њом заснива крвно сродство, родитељски однос и сва права и обавезе које из тога произлазе (право на одређивање личног имена детета, васпитање и образовање, издржавање, наслеђивање итд.).

Оспоравање материнства је допуштено уколико жена која је уписана у матичне књиге као мајка детета сматра да дете није њено, тј. да је дошло до замене детета. За оспоравање материнства примењују се правила која важе за оспоравање очинства, а то значи да, према Закону о односима родитеља и деце САП Војводине,⁽¹¹⁾ право на тужбу за оспоравање материнства припада жени која је у матичне књиге уписана као мајка детета, и то у року од шест месеци од сазнања за околност која упућује на то да она није мајка, а најдуже до десете године живота детета, затим у истим роковима ово право припада и њеном мужу, и, најзад, и детету у року од пет година по стицању пунолетства.

Према праву Србије, Словеније и Хрватске ово право припада и жени која себе сматра мајком детета, док у осталим републикама и покрајинама ово није изричито регулисано, али произлази из општих правила, посебно због тога што је у свим нашим федералним јединицама промена породичног стања детета подметањем, заменом детета или на други начин, предвиђено као посебно кривично дело.

Међутим, када се ради о екстракорпоралној фертилизацији, поставља се једно друго питање, наиме да ли треба признати право на оспоравање материнства у случају да је дошло до случајне или намерне замене оплодних ћелија (јајашца) две жене тј. када би у епрувети дошло до спајања семена мужа једне жене и јајашцета друге жене, а затим тако оплођено јајашце пренето у тело супруге која је сада биолошки мајка сурогат?

Да ли би овде важило правило да је мајка детета жена која га је родила, или би мајком морала бити сматрана жена чија је оплодна ћелија коришћена? Ова дилема се поставља у случају да је до замене семена дошло без знања и сагласности жене која је родила дете (мајка-сурогат), односно поставља се питање да ли тада треба дозволити оспоравање материнства мајке-сурогата и утврђивање биолошке мајке детета.

Сасвим је друга ситуација у случају да је до овог дошло намерно, уз сагласност обе жене и мужа мајке-сурогата, јер би тада требало поћи од социолошке компоненте сродства (као код хетерогене вантелесне оплодне семеном даваоца) и не признати могућност оспоравања материнства мајке-сурогата која је носила и родила дете, нити могућност утврђивања биолошке мајке детета, пошто би сврха овог поступка била да жена која не може постати мајка детета (услед тога што њен организам није у стању да произведе јајашце погодно за оплодњу, до чега може доћи из разних здравствених разлога) то ипак постане in vitro оплодњом јајашцета, узетог од друге жене и оплођеног семеном мужа а затим трансферираног у њено тело. Овде је неспорно да она

(11) „Службени лист САП Војводине“, број 2/1975.

није природна, биолошка мајка детета већ жена која је дала своје јајашце, а исто тако је неспорно и да је отац тог детета дуж мајке — сурогата.

Оплодњом *in vitro* могу настати врло сложене правне ситуације због којих се оправдано може поставити питање да ли уопште треба легализовати екстракорпоралну фертилизацију, с обзиром да грешкама у поступку зачећа на које смо указали може бити доведена у питање будућност жене која је родила дете, њеног мужа, детета које је на тај начин зачето и рођено, жене чија је оплодна ћелија коришћена, њеног мужа, ако је и она у браку и сл.

Међутим, полазећи од тога да се *in vitro* оплодњом омогућује лицима која на други начин не могу постати родитељи, да удовоље тој својој веома људској и природној жељи за потомством, као и од чињенице да је досадашњи развој људског друштва показао да забрана примене научних достигнућа никада није била успешна, наша залагања треба да буду усмерена на строго санкционисање свих могућих грешака, злоупотреба генетских манипулација и сличних нежељених последица коришћења ових научних sazнања.

Следеће значајно питање зачећа у епрувети односи се на утврђивање и оспоравање очинства.

По нашем праву дете може имати статус брачног или ванбрачног детета. Брачни статус се стиче рођењем детета у браку или у року од 300 дана по престанку брака, као и накнадно, путем позаконења.

Брачно очинство се утврђује правном претпоставком, да је отац детета муж мајке. И ова правна презумпција потиче још из римског права — *Pater is est quem nuptiae demonstrant* и у највећем броју случајева одговара стварном стању. Но, пошто су могуће и другачије ситуације право дозвољава обарање ове презумпције и доказивање супротног.(12)

Већ смо рекли (када смо говорили о оспоравању материнства) коме припада и у ком року право на тужбу, с тим разграничењем што мајка детета може оспоравати очинство свога мужа у року од шест месеци од рођења детета.

Када се ради о детету које је зачето артифицијелном инсеминацијом у ужем смислу, наше породично право садржи неке одредбе којима се регулише његов статус.

Пре свега, сем СР Македоније, све остале републике и покрајине забрањују истраживање очинства детета зачетог вештачким путем.(13) Према томе, ако је вештачком инсеминацијом дошло до зачећа неудате жене, дете ће бити ванбрачно и без правне могућности да сазна ко му је отац. Дете трајно остаје без оца.

Уколико је артифицијелно оплођена жена која се налази у браку разликујемо неколико ситуација:

(12) Чл. 12—17. Закона о односима родитеља и деце СР Македоније, чл. 97, 98, 123—126. Закона о браку и породичним односима СР Хрватске, чл. 37—39. Закона о односима родитеља и деце САП Војводине, чл. 34—36. Закона о односима родитеља и деце СР Црне Горе, члан 27—29. Закона о односима родитеља и деце САП Косово, чл. 96—99. Закона о браку и породичним односима СР Словеније, чл. 106, 124—128. Породичног закона Босне и Херцеговине и чл. 102—104. и 106. Закона о браку и породичним односима Србије.

(13) Чл. 132. Породичног закона Босне и Херцеговине, чл. 93. Закона о браку и породичним односима Словеније, члан 26. Закона о односима родитеља и деце САП Косово, члан 28. став 1. Закона о односима родитеља и деце Црне Горе, чл. 36. Закона о односима родитеља и деце САП Војводине, чл. 132. Закона о браку и породичним односима Хрватске, чл. 101. Закона о браку и породичним односима Србије.

1. ако је жена оплођена семеном свога мужа, уз његову сагласност, правно и биолошки муж мајке је отац детета које је она родила и нема могућности да оспорава своје очинство. Сматрамо да он то право не би имао чак ни када би до оплођења његовим семеном дошло без његове сагласности, јер по нашем праву родитељи се не могу одрећи родитељског права (сем неких изузетака).⁽¹⁴⁾ Муж би, у случају да није дао сагласност на вештачку оплодњу његовим семеном, могао евентуално да сумња да ли је супруга оплођена његовим семеном или семеном другог мушкарца, и да остварује право на утврђивање тих околности, али ако сумња у том погледу буде отклоњена, не би могао да оспорава своје очинство.⁽¹⁵⁾

Ова правила би аналогно важила, и то у потпуности, и за екстракорпоралну оплодњу семеном мужа мајке. Он би и биолошки и правно био отац детета без могућности да оспорава своје очинство.

2) Ако је до вештачке оплодне дошло семеном даваоца, разликујемо опет две ситуације: једну ситуацију ћемо имати ако је хетерологна инсеминација извршена уз сагласност мужа мајке, а другу ако је извршена без његове сагласности.

а) У првом случају, муж мајке се правно сматра оцем детета, иако он није природни отац детета, али с обзиром да је дао сагласност на хетерологну инсеминацију, не би имао право да оспорава своје очинство. Ово је изричито предвиђено чл. 18. Закона о односима родитеља и деце Македоније, а сем Словеније, важи и у осталим републикама и покрајинама. У Словенији ништа није предвиђено у том погледу али би и овде из општих правила произлазило исто. И уколико би до зачећа *in vitro* дошло семеном другог мушкарца — даваоца уз сагласност мужа мајке, породичноправне последице би биле исте. Ако је дете рођено у браку, оно је брачно а његовим оцем се сматра муж мајке. Његова сагласност на зачеће *in vitro* семеном другог мушкарца би била правно релевантна за остваривање права на оспоравање очинства, јер би то право имао само ако се није сагласно са екстракорпоралним зачећем семеном другог мушкарца.

б) Најзад, ако је до вештачког зачећа дошло семеном другог мушкарца без сагласности мужа мајке, сва републичка и покрајинска права предвиђају право мужа мајке да оспорава своје очинство. У Словенији ово право произлази из општих правила о оспоравању очинства, док све остале републике и покрајине садрже посебне одредбе којима се изричито предвиђа право мужа мајке да оспорава своје очинство детета које је зачето вештачким путем семеном другог мушкарца, без мужевљеве сагласности.⁽¹⁶⁾ Исто важи и за оплодњу ван тела мајке

(14) На пример, код давања бланко сагласности за потпуно усвојење и то под одређеним условима.

(15) Спорно је како би ово било решено у Македонији где Закон о односима родитеља и деце садржи опште правило по коме није дозвољено оспоравање очинства ако је мајка вештачки оплођена уз писмену сагласност свог мужа. Наиме, да ли би му било признато право да оспорава своје очинство ако је његова супруга, без његове сагласности оплођена његовим семеном, с обзиром на изричиту одредбу члана 18. Закона, која ту сагласност захтева. Мислимо да не би имао то право с обзиром да је муж мајке природни отац детета у претпостављеном случају, а да ни дете зачето природним путем није увек жељено од стране оба родитеља.

(16) Члан 41. Закона о односима родитеља и деце САП Војводине, чл. 110. Закона о браку и породичним односима Србије, чл. 133. Закона о браку и породичним односима Хрватске, чл. 133. Породичног закона Босне и Херцеговине, чл. 38. став 2. Закона о односима родитеља и деце Црне Горе, чл. 18. Закона о односима родитеља и деце Македоније и члан 31 Закона о односима родитеља и деце САП Косово.

до које је дошло семеном другог мушкарца без сагласности њеног мужа. Муж би могао оспоравати своје очинство у роковима предвиђеним законом, а ако би неспоразуми између брачних другова поводом тога довели до поремећаја брачних односа и до неподношљивости даљег заједничког живота брачних другова, једини излаз био би развод брака.

Према томе, да закључимо, наше право не регулише питање екстракорпоралне оплодње ниједном својом одредбом, али садржи неке доста штуре одредбе о вештачком зачећу путем хетерологне или хомологне инсеменације. Зачеће детета вештачким путем ван тела мајке је у нас новији поступак који изазива многе недоумице и раба многе опасности, но са правног аспекта можемо рећи да одредбе које *de lege lata* важе за артифицијелну инсеменацију у ужем смислу, аналогно важе и за зачеће *in vitro*, нарочито у погледу заснивања родитељског односа, тј. утврђивања и оспоравања материнства и очинства детета зачетог и рошеног на овај начин. Међутим, правна регулатива би морала бити потпунија, пошто су многа питања остала отворена и у погледу артифицијелне инсеменације у ужем смислу, а нарочито у односу на зачеће *in vitro*.

Dr. Olga Cvejić-Jančić,

Assistant Professor of the Faculty of Law in Novi Sad

LEGAL ASPECTS OF EXTRACORPORAL FERTILIZATION

Summary

The present paper deals with legal aspects of extracorporal fertilization, proceeding from criminal-, civil- and family laws.

The author states that criminal legislature of our country does not regulate this question for the time being, i. e. it does not anticipate any criminal offence by which some mistakes or abuses in performing *in vitro* fertilization would be sanctioned, nor it anticipates prohibited manipulations (of a genetic or similar nature) which are not excluded in these procedures. The author points out at some provisions of the Law on Health Measures to Exercise the Right to Make Free Decision on Giving Birth to Children in Slovenia and Croatia, which prescribe punishments for violations that could be done by artificial insemination in the strict sense (homologous or heterologous) which could be, according to the author, analogously to applied *in vitro* fertilization as well, regarded by him as an artificial fertilization in the broader sense. In addition, it is emphasized that, except for the SR of Slovenia and Croatia, other federal units have not sanctioned these questions even by the law on violations.

Only unauthorized revelation of professional secret is anticipated as criminal offence by the laws of these republics and provinces, whereas only Slovenia and Croatia explicitly provide what a professional secret is in the procedure of artificial insemination in the strict sense.

Regarding civil law actions, the author refers to the general provisions of the Law on Obligation Relations.

Finally, the question is treated of determining and denying paternity and maternity of a child conceived in an artificial manner. Some provisions related to determining paternity of a child conceived by the artificial homologous or heterologous insemination have been anticipated *de lege lata*, and the author considers that they could be applied by ana-

logy to *in vitro* fertilization. The author mentions some open, problems particularly in view of determining maternity in case of some deviations in the procedure of *in vitro* fertilization.

Dr Olga Cvejić-Jančić,
professeur agrégé à la Faculté de droit à Novi Sad

LES ASPECTS JURIDIQUES DE LA FERTILISATION EXTRACORPORELLE

Résumé

L'article traite des aspects juridiques de la fertilisation extracorporelle, prenant comme point de départ les effets de cette dernière en droit pénal, en droit civil et en droit de famille.

L'auteur constate que la législation pénale yougoslave ne régit pas encore cette question, c'est-à-dire ne prévoit aucun délit pénal qui sanctionnerait un manquement ou un abus quelconque, faits au cours de la fertilisation *in vitro*. Elle ne proscriit pas, non plus, les manipulations illicites (génétiques ou autres) qui peuvent avoir lieu au cours de ces procédés. L'auteur relève quelques dispositions de la Loi relative aux mesures sanitaires assurant l'exercice du droit à la libre planification de la famille en Slovénie et en Croatie, qui prévoient des sanctions pour les infractions pouvant être commises lors de l'insémination artificielle, *stricto sensu* (homologue et hétérologue). Selon l'opinion de l'auteur, les mêmes dispositions devraient, par analogie, s'appliquer également à la fertilisation *in vitro*, dite insémination artificielle *lato sensu*. L'auteur souligne qu'en dehors de la Slovénie et de la Croatie, aucun état fédéré n'a sanctionné ce type d'infractions, pas même par des contraventions.

Le seul délit prévu dans les Codes pénaux de toutes les républiques et provinces autonomes est la rélévation abusive du secret professionnel. Mais, seules la Slovénie et la Croatie définissent expressément ce qui doit être considéré comme secret professionnel dans le procédé de l'insémination artificielle *stricto sensu*.

En ce qui concerne les effets de la fertilisation *in vitro*, l'auteur renvoie aux dispositions générales contenues dans la Loi de 1978 relative aux rapports de droit d'obligations.

En dernier lieu, l'auteur invoque la question de la constatation et de la contestation de la paternité et de la maternité de l'enfant, conçu par la voie de l'insémination artificielle. Quelques dispositions relatives à la constatation de la paternité de l'enfant conçu par la voie de l'insémination artificielle, homologue ou hétérologue, sont prévues de lege lata. De l'avis de l'auteur, elles pourraient, par analogie, s'appliquer à la fertilisation *in vitro* également. L'auteur indique aussi certains problèmes qui peuvent surgir (et qui n'ont pas encore de solutions), surtout le problème de la constatation de la maternité au cas où il y aurait des déviations se manifestant au cours du procédé de la fertilisation *in vitro*.